

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АНТОНЮК ЛАРИСА ЛЕОНТІЇВНА

УДК 339.137.2 : 338.242

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 08.05.01. – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародної економіки Київського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Поручник Анатолій Михайлович
Київський національний економічний
університет, завідувач кафедри
міжнародної економіки

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
член-кореспондент НАН України
Білорус Олег Григорович,
Інститут світової економіки та
міжнародних відносин НАН України,
завідувач відділом глобалістики, геоекономіки і геополітики

доктор економічних наук, професор
Лук'яненко Дмитро Григорович,
Київський національний економічний університет завідувач кафедри
міжнародного менеджменту

доктор економічних наук, професор
Румянцев Анатолій Павлович,
Київський економічний інститут менеджменту
завідувач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності

Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, м. Київ

Захист відбудеться “ 14 ” вересня 2004 р. о 12-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.03 в Київському національному економічному університеті за адресою: 03680, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 317.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського національного економічного університету за адресою: м. Київ, проспект Перемоги, 54/1, ауд. 201.

Автореферат розісланий “ 13 ” серпня 2004 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук, професор

А.Е.Фукс

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Домінуючою тенденцією розвитку світового господарства на рубежі XX – XXI століття стала його глобалізація, багатовимірний прояв якої виявляється через зростання масштабів та динамізацію міжнародного руху товарів, послуг, факторів виробництва, інформації, технологій. З одного боку, це викликає максимальне зближення національних економік, їхнє взаємопереплетіння і навіть зрощення, а з другого, - посилення міждержавних та міжблокових протиріч та посилення конкурентної боротьби між суб'єктами міжнародних економічних відносин на регіональному, субрегіональному та глобальному рівнях. Загострення міжнародних суперечностей та диверсифікація форм і методів конкуренції на світових ринках обумовлені, насамперед, нерівномірністю економічного та соціального розвитку, який проявляється в диспропорційності розвитку не тільки окремих країн, але й регіонів та галузей через різношвидкісне нагромадження капіталу. Незважаючи на зусилля світових та міждержавних регулятивних інституцій щодо пом'якшення та усунення міжнародних суперечностей, досягти гармонізації інтересів різних суб'єктів міжнародних економічних відносин не вдається і конкурентні сутички між ними періодично спалахують з новою силою. За цих умов формування та реалізація ефективних конкурентних стратегій міжнародними компаніями та державами заради забезпечення свого високого конкурентного статусу є пріоритетним завданням у міжнародній політиці практично всіх розвинених країн світу.

Жорстка і неослабна конкурентна боротьба на глобалізованих ринках з високим ступенем представництва різних суб'єктів потребує від України, яка намагається стати гравцем на світовому економічному поприщі, досконалого знання правил цієї гри, розробки довгострокової зваженої стратегії виходу на світові ринки та, головне – застосування ефективних механізмів утвердження, закріплення й утримання на них стійких позицій. Необхідною передумовою успішної реалізації Україною такої концепції зовнішньоекономічної діяльності є формування в країні потужного науково-технічного та економічного потенціалу, котрий спирався б на інноваційну основу, забезпечив би їй прорив на міжнародні ринки, насамперед, з високотехнологічною продукцією.

Отже, проблема формування висококонкурентної національної економіки є на сьогодні ключовою, оскільки практика свідчить про те, що більшість вітчизняних суб'єктів господарювання виявились неконкурентоспроможними на світових ринках, що зафіксували дані рейтингів авторитетних міжнародних організацій, згідно з якими Україна посідає одне із останніх місць серед країн, представлених у цих дослідженнях.

За радянських часів економічна наука не приділяла достатньої уваги дослідженню проблеми міжнародної конкурентоспроможності країни, оскільки для держави з автаркічним розвитком це було

не актуально. Щодо нинішнього стану дослідження даної проблеми вітчизняними вченими, то воно здебільшого зводиться до оцінки конкурентоспроможності окремих товарів, йому бракує цілісної, комплексної методології та оцінки конкурентоспроможності фірм, організацій, кластерів та країни в цілому. Недостатньо використовуються загальновізані у світі підходи до аналізу міжнародної конкурентоспроможності країни. В цьому контексті нагальною необхідністю стає проведення діагностики конкурентоспроможності вітчизняних господарських структур, прогнозування кон'юнктури світових ринків, розробки державної стратегії формування конкурентоспроможної економіки та механізму її реалізації.

Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні основи конкуренції, її сучасні форми, міжнародне конкурентне середовище, аналіз причин і умов виникнення конкурентних переваг, а також проблеми забезпечення високої конкурентоспроможності окремих країн та пошуку ними новітніх форм її досягнення, необхідно виділити дослідження таких зарубіжних вчених, як: Г.Азоєва, В.Андріанова, А.Бранденбургера, Р.Вернона, М.Гальвановського, Г.Грубера, Ч.Джонсона, С.Ємельянова, П.Зав'ялова, В.Жуковської, Н.Іванової, Р.Кантера, П.Катцентшейна, І.Кірцнера, В.Коллонтая, Ю.Кормнова, С.Коуена, П.Кругмана, Г.Кулікова, В.Леонт'єва, С.Ліндера, Ф.Ліста, А.Маршалла, В.Марцинкевича, Дж. Міля, О.Михайлова, Дж. Мура, Б.Нейблаффа, Р.Нельсона, Б.Оліна, М.Познера, Д.Рікардо, Дж.Робінсон, Дж.Сакса, П.Самуельсона, А.Селезньова, А.Сливоцького, А.Смітта, Р.Солоу, І.Спиридонова, С.Уінтера, І.Трофімової, Р.Фатхутдінова, Е.Чемберліна, Й.Шумпетера, Ф.Хайєка, Г.Хамела, Е.Хекшера, Дж.Хікса О.Юданова та інших. Найбільш значимими дослідженнями міжнародної конкуренції та теорії конкурентних переваг країн, факторів що визначають конкурентоспроможність на мікро - та мезорівнях були зроблені американськими вченими М.Портером, А. Чандлером і М. Енрайтом.

Проблеми становлення глобальної моделі розвитку, трансформацій у структурі економіки, сучасні тенденції інтернаціоналізації та міжнародної економічної інтеграції, а також питання зовнішньоекономічної стратегії України активно досліджуються в роботах вітчизняних вчених економістів В.Андрійчука, Я.Базиліюк, О.Білоруса, В.Будкіна, І.Бураковського, А.Гальчинського, В.Геєця, Б.Губського, М.Дудченка, Л.Кістерського, Б.Кваснюка, Г.Климка, А.Кредісова, Д.Лук'яненка, Ю.Макогона, Ю.Мацейка, С.Мочерного, О.Мозгового, В.Новицького, Б.Панасюка, Є.Панченка, Ю.Пахомова, А.Поручника, О.Рогача, В.Рокочої, А.Румянцева, В.Савчука, В.Семиноженка, В.Сіденка, С.Сіденко, С.Соколенка, Н.Татаренко, А.Філіпенка, О.Шнипка, О.Шниркова, І.Школи та інших.

Разом з тим, багато аспектів даної наукової проблеми залишається недостатньо розкритими та обґрунтованими. Потребують подальшого дослідження теоретико-методологічні засади феномена конкурентоспроможності в глобальному середовищі. Недостатньо обґрунтованими залишаються визначення категорій конкурентного статусу країни, конкурентного середовища,

конкурентоспроможності нації та взаємозв'язків між ними. Вимагають удосконалення сучасні методики оцінки конкурентних позицій країн та визначення факторів і ступеня їх впливу на конкурентний статус держав, а також подальшого прогнозування їх майбутніх рівнів. Залишаються поза увагою такі питання як вибір сучасних засобів забезпечення міжнародної конкурентоспроможності держави та методів створення і утримання конкурентних переваг. Актуальною на сьогодні є також проблема теоретичного обґрунтування необхідності розробки державної стратегії підвищення конкурентоспроможності України та шляхів її реалізації.

Таким чином, системне дослідження міжнародної конкурентоспроможності країн за умов глобальних структурних трансформацій є дуже важливим як в теоретичному, так і в практичному плані, що і обумовило вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках міжкафедральної науково-дослідної теми “Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку” (номер державної реєстрації 0101U002948) факультету міжнародної економіки і менеджменту Київського національного економічного університету. Автором особисто підготовлено розділи “Механізм формування інноваційних конкурентних переваг суб’єктів на світових ринках міжнародних економічних відносин” та “Розвиток економічного потенціалу України, як необхідної умови зростання її міжнародної конкурентоспроможності”. Крім цього, автор брала участь у виконанні науково-дослідної роботи № 824 “Розробка концепції щодо створення системи надання міжнародної технічної допомоги Україною за кордоном для забезпечення інтересів України на зовнішніх ринках” (номер державної реєстрації 0102U001346) на замовлення Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, в якій автором особисто розроблені рекомендації щодо вдосконалення механізму стимулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності високотехнологічних галузей в Україні.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертації є комплексний аналіз на базі новітніх економічних концепцій сутності міжнародної конкурентоспроможності національних економік та факторів її формування; дослідження сучасних методик оцінки конкурентоспроможності країн в умовах глобалізації та визначення за їх допомогою конкурентних переваг країн-лідерів, а також розробка науково обґрунтованої стратегії досягнення Україною високого міжнародного конкурентного статусу.

Виходячи з мети дослідження, в роботі поставлені наступні конкретні завдання:

- розкрити методологічні засади визначення міжнародної конкурентоспроможності країн;
- визначити систему факторів та ступінь їх впливу на рівень конкурентних позицій країни в умовах глобалізації;

- провести порівняльний аналіз сучасних зарубіжних методик оцінки конкурентоспроможності суб'єктів світового ринку з метою формування системи оцінювання національної конкурентоспроможності;
- здійснити ранжування основних суб'єктів світового ринку за критеріями їх конкурентоспроможності;
- визначити за сукупністю кількісних та якісних соціально-економічних показників конкурентні позиції України на світових ринках;
- дослідити науково-технічний потенціал України з огляду на його вплив на зростання її міжнародної конкурентоспроможності;
- визначити стратегічні пріоритети нарощування Україною конкурентних переваг на міжнародних ринках.

Об'єктом дослідження є сучасні процеси конкурентної взаємодії національних економік на світовому ринку в умовах його структурних змін.

Предметом дослідження є умови, чинники, шляхи та особливості формування висококонкурентних національних економік в умовах глобалізації.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є історико-логічний та системний підходи до аналізу економічних явищ і процесів у національному і глобальному середовищах. Дослідження проведене з використанням методів: наукової абстракції, статистичного якісного і кількісного порівнянь; факторного та структурного аналізів, експертних оцінок; економіко-математичного моделювання міжнародної конкурентоспроможності країн.

Дослідження базується на використанні принципу єдності теорії та практики, прогнозуванні розвитку економічних процесів на основі методу наукової абстракції.

Джерельною та статистичною базами є Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, матеріали Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державного комітету статистики України, матеріали Європейської Комісії та Комітету Регіонів ЄС, Центру документації ЄС та бібліотеки-депозитарію Світового банку в Академії державного управління при Президентові України, Національної Ради США з економічної освіти, Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) та Інституту менеджменту та розвитку (м. Лозанна), результати наукових досліджень Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О.Разумкова, Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Київського національного економічного університету та Київського національного університету імені Т.Шевченка, монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що в роботі на основі конструктивного осмислення існуючих концепцій, підходів та методологічного апарату, присвячених питанням міжнародної конкурентоспроможності країн, розкрито механізм

формування високого конкурентного статусу держав з розвинутою економікою в глобальному середовищі і розроблена стратегія підвищення конкурентоспроможності України.

Нові наукові положення, отримані особисто автором, які виносяться на захист, полягають у наступному:

– розкрито методологічну сутність і проведено класифікацію теорій міжнародної конкурентоспроможності, що дозволило автору виокремити 6 історичних етапів у розвитку даної проблеми з домінуючою для кожного з них теорією та визначальними критеріями: 1-й етап (XVII–XVIII ст.) теорія меркантилізму – нагромаджене багатство (золото) держави; 2-й етап (XVIII ст.) теорія абсолютних переваг – абсолютні витрати виробництва; 3-й етап (XIX ст.) теорія відносних переваг – відносні витрати виробництва; 4-й етап (початок XX ст.) еволюційна теорія – інновації та підприємництво; 5-й етап (20-60-ті рр. XX ст.) теорія співвідношення факторів – відмінність у факторах виробництва і їх ефективне застосування; 6-й етап (90-ті роки XX ст.) теорія конкурентних переваг – продуктивність у використанні факторів на різних стадіях конкурентоспроможності;

– розвинуто сучасні підходи в дослідженні міжнародної конкурентоспроможності на основі комплексного аналізу новітніх теорій та доведено, що найбільш адекватно може відображати її сутність еkleктична теорія конкурентоспроможності, яка, на думку автора, має інтегрувати в собі такі елементи із існуючих концепції, як інновації та підприємництво (еволюційна теорія Й.Шумпетера); конкурентоспроможні ділові моделі (теорія міграції капіталу А.Сливоцького); ключові компетенції та інтелектуальне лідерство (теорія глобального випередження конкурентів Хамела - Прахалада);

– дано авторське визначення сутності категорії “міжнародна конкурентоспроможність країни”, яке відрізняється від існуючих системним характером та соціальною спрямованістю і полягає у здатності країни займати і утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку завдяки, по-перше, потужному економічному потенціалу; по-друге, стабільному зростанню економіки на інноваційній основі; по-третє, розвиненій системі ринкових інститутів; по-четверте, володінню значним інтелектуальним капіталом та інвестиційними ресурсами; по-п’яте, гнучкій системі реагування на зміни світової кон’юнктури та диверсифікації національного виробництва, що дозволяє державі досягати повної реалізації національних інтересів;

– отримала в роботі подальший розвиток характеристика сучасного глобального конкурентного середовища та визначені домінуючі фактори його трансформації, зокрема: лібералізація міжнародної торгівлі; глобалізація попиту та пропозиції; безпрецедентне зростання кількості суб’єктів міжнародних економічних відносин; динамічний розвиток ринкової інфраструктури; регіоналізація ринків; розвиток нових технологій; транснаціоналізація факторів виробництва; диверсифікація форм міжнародного бізнесу;

– уточнено зміст неологічної категорії “конкурентний статус країни”, який, на думку автора, проявляється у визнаному світовою спільнотою бренді держави за універсальними міжнародними стандартами: людський розвиток, політична та економічна стабільність, екологічна безпека;

– удосконалено методика конкурентоспроможності країн Всесвітнього економічного форуму завдяки використанню нових методів аналізу - кластерного і кореляційного на основі сукупності критеріїв (індексу зростання конкурентоспроможності і його субіндексів: технологічного; суспільних інститутів, макроекономічного середовища та мікроекономічного індексу і його складових – стратегій компаній; якості національного бізнес-середовища) з метою комплексної оцінки конкурентного статусу країн. Визначено сучасну диспозицію міжнародної конкурентоспроможності країн на світових ринках та одержано вперше 8 кластерів. Розроблені кореляційно-регресійні моделі для прогнозування майбутніх рівнів конкурентоспроможності країн. За допомогою кореляційного аналізу визначені основні фактори формування високого конкурентного статусу країни: адекватна інституційна структура, розвиток інформаційних технологій, оперативна комерціалізація інновацій, високий рівень ключових компетенцій. Доведено, що на сучасному етапі конкурентоспроможності національна економіка має базуватися, перш за все, на інноваційному типі її розвитку, що характеризується створенням нової продукції і послуг на базі національних інноваційних систем;

– визначено пріоритетні напрямки (інформаційні та комунікаційні технології, аерокосмічне обладнання, прилади, електронні товари, ліки) у розвитку міжнародної економічної діяльності України на основі розрахунків конкурентних позицій на таких сегментах світового ринку, як високі технології та середньотехнологічні товари. На базі аналізу науково-технічного потенціалу України обґрунтовано тезу, що для досягнення конкурентного статусу країни у світовій економіці безальтернативним є шлях через розвиток високих технологій та послуг;

– обґрунтовано авторську методика оцінки інноваційної конкурентоспроможності на мезорівні (з допомогою показників інноваційної сприйнятливості – на етапі споживання та виробництва) та здійснено розрахунок цього показника для регіонів України як складової міжнародної конкурентоспроможності країни;

– одержано вперше визначення фінансової конкурентоспроможності основних галузей народного господарства з допомогою таких фінансових коефіцієнтів як фінансовий ризик, рентабельність активів, робочий капітал, частка власного капіталу у валюті балансу, спрацювання основних фондів, а також показника потужності ділової моделі і визначено найбільш фінансово конкурентоспроможну сферу національної економіки України – це транспорт і зв’язок;

– оцінено соціальну конкурентоспроможність України за допомогою універсального показника питомої оплати праці та виявлено її значне відставання від високорозвинених країн світу, що свідчить про диспропорційність між економічною та соціальною сферами;

– обґрунтовано механізм досягнення Україною високого конкурентного статусу, визначено його інструментарій, важелі реалізації та запропоновані такі основні компоненти:

– національна інноваційна система та її основні критерії (висока питома вага наукомісткого експорту; зміна частки випуску високотехнологічної продукції у загальному обсязі промислової продукції; частка продаж нової продукції на ринку виробничого і невиробничого сектору; частка нових фірм, відсоток до виробничого і невиробничого сектору, кількість користувачів Інтернету; обсяг ринку інформаційних і комунікаційних технологій (відсоток ВВП); оперативна комерціалізація нововведень);

- індустрія венчурного капіталу (венчурний капітал у високотехнологічних сферах; частка венчурного капіталу у ВВП на ранніх стадіях фінансування);
- інформаційне суспільство;
- конкурентоспроможний підприємницький сектор;
- ефективна конкурентна політика.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення сформульованих автором у дисертації теоретичних положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що вони можуть слугувати методологічною основою для розробки ефективного механізму інноваційної та зовнішньоекономічної політики України, зокрема, для розв'язання проблем підвищення міжнародної конкурентоспроможності України, підвищення конкурентного статусу суб'єктів національної економіки на світових ринках. Розроблена автором методика може бути використана під час дослідження та прогнозування міжнародної конкурентоспроможності країн та регіонів з метою розробки ефективних програм соціально-економічного зростання.

Одержані результати знайшли своє впровадження на загальнодержавному рівні, зокрема, під час розробки “Концепції щодо створення системи надання міжнародної технічної допомоги Україною за кордоном для забезпечення інтересів України на зовнішніх ринках” (довідка Управління двостороннього співробітництва Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України №45-60/344 від 05.07.02). Пропозиції автора використано під час підготовки експертного висновку для парламентських слухань у Верховній Раді щодо інноваційної політики України та для розгляду на круглих столах Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики управління народним господарством, власності та інвестицій (довідка Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики управління народним господарством, власності та інвестицій від 23.04.2004) та в роботі Інституту системних інновацій (довідка № 10-08/737 від 21.04.2004). Основні теоретичні положення та висновки дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі

під час викладання дисципліни “Міжнародна економіка” студентам факультету міжнародної економіки і менеджменту та Центру магістерської підготовки у Київському національному економічному університеті (довідка №23 від 23.04.03).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, які викладені в дисертаційному дослідженні та виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на 19 конференціях, семінарах, круглих столах тощо, зокрема, на VIII міжнародному науково-практичному семінарі “Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв’язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект” (м. Донецьк, 18 лютого 2001), XIII міжнародній науково-практичній конференції “Стратегії розвитку економічного потенціалу регіонів: інвестиційні пріоритети та інфраструктура” (м. Чернівці, квітень, 2002), XIII міжнародній науково-практичній конференції “Україна в глобальному середовищі: нові алгоритми управління економікою” (м. Чернівці, квітень, 2002), V міжнародній науково-практичній конференції Української академії зовнішньої торгівлі “Вплив глобалізації на зовнішньоекономічні зв’язки України” (м. Київ, травень, 2002), X міжнародній науково-практичній конференції “Управління організацією: регіональні аспекти” (м. Чернігів, квітень, 2001), науково-практичній конференції за міжнародною участю “Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз” (м. Київ, 2002), міжнародній науково-практичній конференції “Економічна теорія: сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу” (23-25 жовтня 2002 р. м. Київ), міжнародній науковій конференції “Національна економічна стратегія в умовах глобалізації та регіоналізації” (м. Київ, ІСЕМВ НАН України, січень 2002 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми становлення глобально-інформаційного технологічного устрою в країнах СНД та Китаї” (м. Донецьк, 17-18 квітня 2003 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Творча спадщина Йозефа А. Шумпетера та трансформація сучасної економіки України” (м. Чернівці, 23 квітня 2003 р.), науково-практичній конференції за міжнародною участю “Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції” (м. Київ, 29 травня 2003 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання” (м. Луцьк, 30-31 травня 2003 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Україна наукова” (м. Дніпропетровськ, 16-20 червня 2003 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Дії соціальних партнерів щодо адаптації економіки України до членства в СОТ та упередження негативних соціальних наслідків (м. Київ, 19-20 листопада 2003 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Динаміка наукових досліджень 2003” (м. Дніпропетровськ, 20-27 жовтня 2003 р.), міжнародній науково-практичній конференції “Перспективи розвитку внутрішнього ринку промислових товарів в Україні” (м. Київ, 26 березня 2004 р.), всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Наукові засади економіки та управління

освітою (м. Переяслав-Хмельницький, 14 квітня 2004 р.), круглому столі Комітету Верховної Ради України з питань економічної політики управління народним господарством, власності та інвестицій “Перехід до інноваційної моделі економіки України: пріоритети формування законодавства (м. Київ, 20 березня 2004 р.), круглому столі Комітету Верховної Ради України “Інноваційний потенціал України: підприємство, галузь, регіон, країна” (м. Київ, 21 квітня 2004 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 42 наукові праці, у т.ч. чотири монографії (три у співавторстві), один підручник (у співавторстві), 23 статті у наукових фахових виданнях, з них шість у співавторстві, та 13 тез, матеріалів та статей у збірниках міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських науково-теоретичних і науково-практичних конференцій. Загальний обсяг опублікованих робіт становить 60,95 др. арк., особисто авторів належить 43,85 др. арк.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів і висновків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 402 сторінки комп’ютерного тексту. У тексті дисертації розміщено 30 рисунків і 65 таблиць на 35 сторінках, 15 додатків на 35 сторінках, список використаних джерел містить 305 назв.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, об’єкт і предмет дослідження, визначено методологічну базу, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів дослідження.

У **розділі 1 “Методологічні засади дослідження міжнародної конкурентоспроможності національних економік”** досліджуються методологічні підходи до визначення міжнародної конкурентоспроможності країни та конкурентних переваг, що її обумовлюють, аналізуються шляхи і засоби досягнення державами високого конкурентного статусу на міжнародній арені.

Проведений поглиблений теоретичний аналіз різних концепцій конкурентоспроможності дозволив автору виокремити основні етапи в розвитку досліджень даної проблеми за основними критеріями: нагромаджене багатство (золото) держави (теорія меркантилістів: Т.Мен, А.Монкретьєн та інші); абсолютні та відносні витрати виробництва (класична політекономія: А.Сміт, Д.Рікардо, Дж.Міль, Н.Сеніор та інші); інновації та підприємництво (еволюційна теорія: Й.Шумпетер, С.Кузнець, М.Кондратьєв); відмінність у факторах виробництва і їх ефективне застосування (неокласична школа: Е.Хекшер, Б.Олін, А.Маршалл); продуктивність у використанні факторів на різних стадіях конкурентоспроможності (теорія конкурентних переваг М.Портера). В роботі доведено, що в сучасних умовах пояснити підвищення та утримання країнами своїх конкурентних позицій можна за допомогою еkleктичної теорії, яка б інтегрувала в собі такі критерії із новітніх теорій, як ключові компетенції та інтелектуальне лідерство (теорія глобального випередження Хамела – Прахалада);

конкурентоспроможні ділові моделі (теорія міграції капіталу А.Сливоцького); та інновації і підприємництво (еволюційна теорія Й.Шумпетера).

Автор, дослідивши сучасні підходи відомих вітчизняних та зарубіжних економістів до визначень категорії “конкурентоспроможність країни”, виявив різні точки зору щодо цієї дефініції та її недостатню повноту і обґрунтованість, а саме: як політико-економічну концепцію розглядали конкурентоспроможність П.Рапкін, Дж.Странд; довгострокове зростання – Дж.Сакс, М.Портер; як властивість економіки – Р.Фатхутдінов, І.Спіридонов; як спроможність країни утримувати свою присутність на міжнародних ринках – науковці Всесвітнього економічного форуму, В.Андріанов, К.Штальман та інші. Це дало змогу автору обґрунтувати власне визначення категорії “міжнародна конкурентоспроможність країни”, а саме: “міжнародна конкурентоспроможність країни” характеризується своєю системністю і полягає у здатності країни займати і утримувати стійкі позиції на певних сегментах світового ринку завдяки потужному економічному потенціалу, що забезпечує зростання економіки на інноваційній основі; розвинутій системі ринкових інститутів; володінні значним інтелектуальним капіталом, інвестиційними ресурсами; гнучким реагуванням на зміни світової кон’юнктури та, відповідно до цього, диверсифікацією виробництва, максимально відстоюючи реалізацію національних інтересів заради економічної безпеки та високих стандартів життя населення.

Автором доведено, що дуже важливе місце при оцінюванні міжнародної конкурентоспроможності країни займає і категорія “конкурентний статус держави”, що недостатньо висвітлено в економічній літературі, тому автор обґрунтовує її правомірність, як визнаний світовою спільнотою бренд держави за універсальними стандартами, такими як людський розвиток, політична та економічна стабільність, економічна безпека.

Доведено, що за умов посилення тенденцій регіоналізації, інтеграції та глобалізації у світовій економіці конкурентна боротьба між країнами не тільки не зникає, а навпаки загострюється, набуваючи нових форм прояву. Автором відзначається, що за сучасних умов конкурентоспроможною може бути лише та національна економіка, яка найефективніше використовує можливості глобалізації. Країна, відкрита для міжнародної конкуренції, забезпечує гнучкість використання усіх ресурсів для товаровиробників, що зрештою, й спричинює до підвищення її конкурентоспроможності. Виходячи з цього, конкурентоспроможність стає універсальною вимогою, котра пред’являється відкритою економікою будь-якому економічному суб’єкту. Як зазначається в роботі, для забезпечення стійкого зростання конкурентоспроможності економіки та її суб’єктів необхідно враховувати вплив як внутрішнього, так і зовнішнього наднаціонального середовища.

З метою дослідження умов, факторів та шляхів забезпечення високої міжнародної конкурентоспроможності, в роботі проаналізована державна політика уряду США, яка проводиться найбільш системно і ефективно, адже протягом останніх років США посідають найвищі місця у

рейтингах авторитетних міжнародних організацій. Ця країна лідирує у світовому виробництві основних наукомістких галузей: питома вага експорту високотехнологічної продукції в загальному обсязі продукції промисловості склала, за підсумками 2002 року, 32% (для прикладу: Японія — 24%, Велика Британія — 31, Фінляндія — 24%). Завдяки високим витратам на НДДКР, які складають близько 50% загальних світових витрат, США в різний час належало майже 22 із 50 макротехнологій, які утворюють світовий ринок високотехнологічної продукції.

Автором ґрунтовно аналізується економічна політика уряду цієї країни за останні п'ятдесят років і виявлено різні важелі підтримки конкурентних переваг суб'єктами господарювання. Так, підтримка інноваційних конкурентних переваг у США здійснюється через засоби Національної інноваційної системи, а саме використовуючи системи фінансово-кредитних механізмів стимулювання НДДКР (пільгові кредити на НДДКР, інвестиційний податковий кредит, пільгове оподаткування венчурних фірм та інші), захисту інтелектуальної власності та авторських прав, інтеграції всіх інституцій щодо розробки та комерціалізації технологій, сприяння розвитку венчурного капіталу. А також за допомогою поширення системи стандартів якості в міжнародній торгівлі (санітарні стандарти; стандартизація продукції); експортного контролю; просування нових товарів на світові ринки; угоди про взаємний доступ на ринки високотехнологічних товарів; захист інформації; активний вплив на зниження інформаційних бар'єрів; угоди про інформаційні технології (скасування імпорتنих мит на продукцію сфери інформаційних технологій); сприяння залученню кваліфікованої робочої сили з-за кордону.

Крім США у роботі аналізуються інструменти урядової політики в сфері підвищення конкурентоспроможності країн ЄС та нових індустріальних країн. Повна економічна інтеграція, введення в обіг єдиної валюти дали можливість державам ЄС закріпити своє становище на світовому ринку і підвищити свою конкурентоспроможність. Згідно із дослідженнями Всесвітнього економічного форуму, країни-члени ЄС посідають високі місця у світовому рейтингу. Найконкурентоспроможнішою державою у 2003 р. була Фінляндія, яка обігнала США та інші високорозвинені держави, хоча у 1995 р. була лише на вісімнадцятому місці. Автором відзначається конструктивність політики ЄС щодо вирішення проблем конкурентоспроможності, яка враховує значення такого важливого фактора економічного зростання і посилення конкурентоспроможності фірм як НТП, а також приділяє пильну увагу новітнім інформаційним і телекомунікаційним технологіям. Досліджується Лісабонська економічна стратегія, розрахована на 2001-2010 рр., котра базується на концепції підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн-членів, пріоритетними напрямками якої є: створення інформаційного суспільства; сфера досліджень та інновацій (визначено збільшити загальні видатки на наукові дослідження із 1,9% ВВП до 3% ВВП до 2010 року); завершення формування Єдиного Ринку (Single Market) послуг та промисловості; завершення формування спільного повітряного простору; лібералізація паливного сектору та поштових

послуг; особлива увага приділяється підтримці малого та середнього бізнесу; об'єднання фінансових ринків; розвиток довкілля.

Розглянуто також досвід ефективної державної політики уряду Японії, яка продемонструвала усьому світу “японське економічне диво”, перетворивши свою країну в одну із найсильніших та конкурентоспроможніших. У роботі досліджено, завдяки чому найбільших успіхів досягнули нові індустріальні країни (Південна Корея, Тайвань, Сингапур, Гонконг, Китай), які за короткий історичний час пройшли шлях від бідних аграрних держав до лідерів у світовому рейтингу конкурентоспроможності. Доведено, що їхня стратегія базувалася, передусім, на: високих витратах на НДДКР, створенні власної науково-технічної бази; захисті інтелектуальної власності; підтримці високотехнологічних галузей економіки (з допомогою пільгових кредитів); торговій експансії високотехнологічних товарів; пріоритеті освіти та підвищенні якості життя населення.

Автором обґрунтовано, що на перший план у світовій конкурентоспроможності виходять нецінові фактори, з яких найважливішого значення набувають якість товару, його новизна, наукомісткість та інтелектомісткість виробів, а більшість країн світу забезпечують підвищення своєї конкурентоспроможності завдяки використанню інновацій, розробки високотехнологічних продуктів, створення яких неможливе без розвитку науково-технічного потенціалу.

Автором доводиться, що економіка будь-якої держави не може розвиватися та здобути високий конкурентний статус, якщо вона обмежується тільки власною матеріально-технічною та науковою базою, діє в замкнутому циклі. Світовий розвиток, керуючись вимогами глобалізації, для вільного переміщення факторів виробництва, робочої сили, передбачає відкритість національних кордонів. У роботі зазначається, що в основі економічної глобалізації лежить уніфікація й інтеграція світової економіки та її особливий синергічний ефект.

Автором з'ясовано, що глобалізація високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, спричинює зростання обсягів реалізації продукції, зниження цін, підвищення продуктивності праці суб'єктів господарювання та їхньої ефективності. У роботі розкривається найважливіший аспект глобалізації — загострення конкуренції між суб'єктами міжнародних економічних відносин при ефективній системі зовнішньоекономічних зв'язків країн. У цьому контексті гостро постає проблема забезпечення високої конкурентоспроможності національних виробників. Адже за глобальної взаємозалежності держав існує жорстка конкуренція не лише між окремими товаровиробниками, а й державами і регіонами (на які припадає близько 80% світового ВВП і 85% світового експорту).

Досліджено особливості сучасного глобального конкурентного середовища та виявлено фактори, які його трансформують та забезпечують високий конкурентний статус суб'єктів МЕН. Розвиток нових технологій дає змогу створювати потужні інформаційно-комунікаційні системи, з допомогою яких усі процеси між суб'єктами організуються швидше і ефективніше, що підвищує їхню

конкурентоспроможність. Регіоналізація та лібералізація торгівлі розширюють можливості одночасно отримувати вигоди споживачам щодо ціни і якості завдяки високій інформованості через мережу Інтернет, загострюючи конкуренцію між фірмами. Щоб утримати конкурентні переваги, виникають стратегічні альянси, відбуваються злиття й поглинання компаній (наприклад, за перше півріччя 2004 року у США відбулося поглинання мобільного оператора AT&T Wireless компанією Cingular Wireless, обсяг угоди склав 41 млрд. дол. США (що складає 11% від загального обсягу), а також придбання французькою фармацевтичною компанією Sanofi-Synthelabo німецького конкурента Aventis за 61,2 млрд. дол. США (16% від загального обсягу)). Дедалі агресивнішою стає поведінка торговельних посередників щодо технологічних товарів (виключаються товари зі знижками); глобалізація попиту і пропозиції характеризує швидке зростання кількості глобально діючих споживачів й збутових посередників; зростання кількості учасників міжнародного поділу праці загострює конкуренцію між ними. Зростання транснаціоналізації факторів виробництва розширює масштаби конкуренції, переміщення капіталу, збільшує кількість учасників світового виробництва, сприяючи появі нових конкурентів, зростає конкуренція як за споживачів, так і за постачальників товарів, різко знижується собівартість продукції завдяки досягненню ефекту масштабу та можливостям застосування ТНК новітніх технологічних процесів.

На завершення даного розділу автор підсумовує, що підвищення конкурентоспроможності економіки на інноваційній основі можливе внаслідок взаємодії урядової політики, громадських організацій, малих і середніх підприємств, потужних корпорацій за сприятливих інституціональних умов, насамперед державного фінансування витрат на НДДКР; венчурного капіталу, як ключового елементу механізму забезпечення інноваційного зростання економіки; активної зовнішньоекономічної політики, спрямованої на підтримку національних виробників на світових ринках; сприятливого інноваційного середовища для посилення конкурентних переваг компаній.

У розділі 2 **“Комплексні методи оцінки динамічних моделей конкурентоспроможності країн”** досліджуються сучасні методики оцінки міжнародної конкурентоспроможності країни та за допомогою економетричних методів пропонується їх вдосконалення.

У процесі роботи над дисертацією були вивчені й проаналізовані методичні підходи до оцінки міжнародної конкурентоспроможності держав, які використовуються міжнародними організаціями, такими як Всесвітній економічний форум, Світовий банк, Лозаннський інститут менеджменту та умовно об'єднані у дві основні групи:

— оцінювання на підставі окремих показників, які характеризують вартісні результати виробництва чи використання певних ресурсів (продуктивність праці, швидкість зміни галузевої макроструктури економіки, питома оплата праці, цінові одиниці експорту певних видів продукції та інші).

— оцінювання на підставі системного підходу з використанням як статистичних показників, так і результатів моніторингу (рейтинги авторитетних міжнародних організацій).

Доведено, що найбільш системною є методика Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), оскільки вона охоплює велику кількість факторів, статистичних показників і даних анкетувань. Особлива увага в цій методиці приділяється індексу зростання конкурентоспроможності, або індексу інноваційної сприйнятливості країн (Growth Competitiveness Index — GCI), що відбиває спроможність національних економік протягом середньострокового періоду досягати сталого розвитку на основі нових знань та технологій, на який здійснюють вплив наступні чинники: технології, макроекономічне середовище та суспільні інститути. Важливою складовою міжнародної конкурентоспроможності є оточуюче середовище, де фірми можуть підвищувати свої конкурентні переваги, використовуючи ефективні стратегії та реалізуючи свою продукцію на глобальних ринках, що знайшло відображення в розрахунку індексу мікроконкурентоспроможності (Microeconomic Competitiveness Index а з 2003 Business Competitiveness — бізнес-конкурентоспроможності). Але, на думку автора, й ця методика потребує вдосконалення, застосування нових методів дослідження, тому зроблена спроба її поглибити та зробити на її основі відповідні прогнози на майбутнє. Використавши економетричний аналіз, запропоновано оцінити політику уряду у сфері підвищення конкурентоспроможності, яка враховує всі фактори впливу.

Кластерне моделювання країн за рівнем конкурентоспроможності, яке розраховувалося з допомогою програмного продукту STATISTICA, дало можливість провести математичну кластеризацію країн і на цій основі одержати власне ранжування національних економік, розглядаючи в якості критерію диференціації відповідні рівні конкурентоспроможності. За допомогою цього методу об'єднано країни за групами та проведено порівняльний аналіз з метою виявлення резервів підвищення міжнародної конкурентоспроможності, що надає можливість використання їх при розробці Стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

У роботі визначено сучасну диспозицію країн щодо рівня їх конкурентоспроможності за макроекономічним (X_1) та мікроекономічними (X_2) індексами. Визначено міжнародну конкурентоспроможність інтегральним показником, який, на думку автора, є найбільш системним, охоплюючи усі фактори конкурентоспроможності як на мікро-, так і на макрорівні, й виокремлено вісім кластерів: 1-й включає висококонкурентоспроможні держави світу; 2-й – конкурентоспроможні держави; 3-й та 4-й – середньоконкурентоспроможні країни; 5-й та 6-й – низькоконкурентоспроможні; 7-й та 8-кластери – неконкурентоспроможні країни (табл.1.).

Таблиця 1

Кластерний аналіз інтегрального показника конкурентоспроможності

Класте ри	Країни за інтегральним індексом конкурентоспроможності	Класифікаційні функції
1	США, Фінляндія, Тайвань, Сингапур, Австралія, Швеція, Швейцарія, Канада, Данія, Японія, Норвегія, Ісландія, Велика Британія, Німеччина, Нідерланди	$F_1 = 144,9366 \times X_1 + 14,32317 \times X_2 - 398,17432$
2	Нова Зеландія, Корея, Іспанія, Гонконг, Ізраїль, Ірландія, Австрія, Бельгія, Франція	$F_2 = 133,88075 \times X_1 + 5,0965819 \times X_2 - 331,08771$
3	Чилі, Португалія, Естонія, Угорщина, Малайзія, Словенія, Таїланд, Південна Африка, Туніс, Чехія, Італія	$F_3 = 128,34297 \times X_1 - 11,22248 \times X_2 - 294,13217$
4	Китай, Литва, Маврикій, Тринідад і Тобаго, Греція, Коста-Ріка, Латвія, Словаччина, Домініканська Республіка, Польща, Бразилія, Індія	$F_4 = 188,97701 \times X_1 - 22,427755 \times X_2 - 252,50105$
5	Ботсвана, Уругвай, Мексика, Йорданія, Панама, Намібія, Марокко, Шрі-Ланка, Колумбія, Хорватія	$F_5 = 144,92731 \times X_1 - 29,835878 \times X_2 - 238,87111$
6	Перу, Ель Сальвадор, Ямайка, Філіппіни, Аргентина, Росія, В'єтнам, Болгарія, Румунія	$F_6 = 108,27958 \times X_1 - 35,699902 \times X_2 - 217,30251$
7	Індонезія, Туреччина, Венесуела, Гватемала, Нігерія, Україна, Зімбабве	$F_7 = 93,688103 \times X_1 - 38,25964 \times X_2 - 169,69394$
8	Парагвай, Бангладеш, Еквадор, Нікарагуа, Гондурас, Болівія, Гаїті	$F_8 = 90,694679 \times X_1 - 53,106819 \times X_2 - 179,80299$

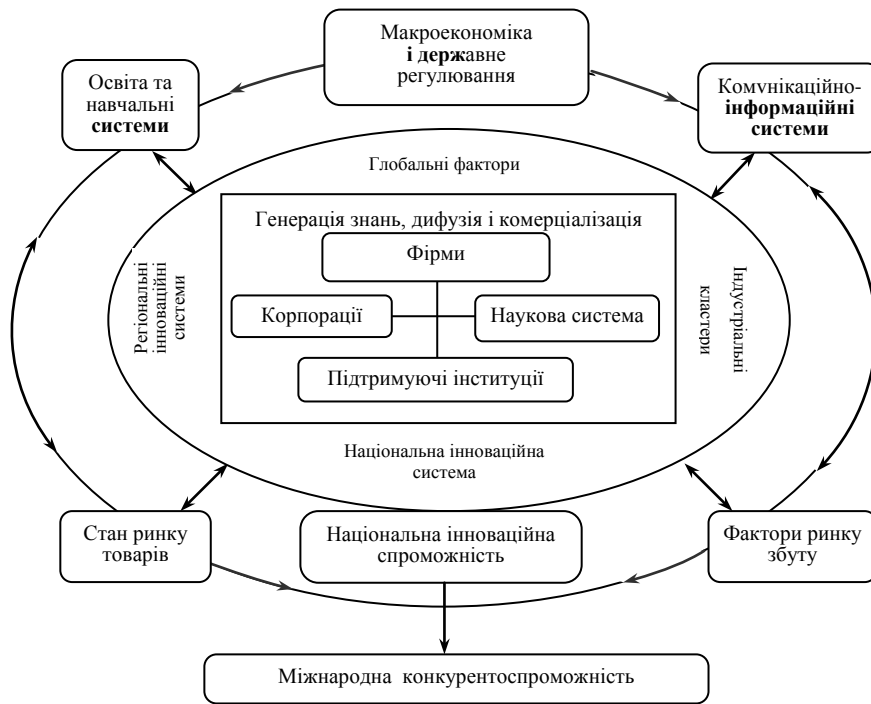
Автором розраховано з допомогою кореляційно-регресійного аналізу вплив загальновідомих показників на макроекономічний індекс конкурентоспроможності. Доведено, що найбільший вплив здійснюють такі фактори як: ВВП на душу населення, інфляція, рівень безробіття, урядовий профіцит/дефіцит, питома вага послуг у структурі ВВП, експорт та імпорт товарів, прогнозована тривалість життя, реальне зростання ВВП на душу населення (найменший вплив).

Виявлено взаємозв'язок індексу мікроекономічної конкурентоспроможності та наступних показників: загальна продуктивність — ВВП (ПКС) на одного зайнятого робітника (доларів США); рівень національних заощаджень (%); кількість Інтернет-користувачів (од./100 жителів). Доведено, що на

мікроекономічну конкурентоспроможність в умовах глобалізації впливають наступні фактори: кількість Інтернет-користувачів (од./100 жителів) — найбільший вплив, а рівень національних заощаджень — найменший вплив.

У розділі 3 “Механізм формування інноваційних конкурентних переваг суб’єктів у сучасному міжнародному середовищі” автор досліджує досвід держав ключових інноваторів (США, країн-членів ЄС та нових індустріальних країн) щодо створення національних інноваційних систем, як вирішального засобу урядової доктрини підвищення міжнародної конкурентоспроможності, аналізує роль інформаційних технологій у забезпеченні високої конкурентоспроможності країн та визначає конкурентні позиції України на світових ринках.

У роботі доведено, що в останнє десятиріччя серед багатьох чинників, котрі зумовлюють економічне зростання та підвищення національної конкурентоспроможності країн, визначальною все більше стає інноваційна діяльність. Країни з динамічним розвитком науки і технологій та ефективним механізмом комерціалізації їх результатів висувуються за показником конкурентоспроможності в число абсолютних лідерів через, по-перше, досягнення високого рівня продуктивності праці; по-друге, вміння оперативно реагувати на зміни ринкового попиту, формувати майбутні потреби, оновлювати товарну номенклатуру, знижувати витрати; по-третє, здатність принципово змінити структуру економіки (80—95 % приросту ВВП складає питома вага продукції, виробленої на основі нових знань, втілених у новітніх техніці та технологіях, освіті, методах організації виробництва). Автором спрогнозовано, що становище будь-якої країни в геополітичній конкуренції у XXI столітті в економіці знань визначатимуть: інтелектуальний потенціал, можливості інформаційного середовища, здатність національної інноваційної системи генерувати високу інноваційну активність суб’єктів господарювання. Хоча інноваційні зміни в економіці порушують рівновагу через викликані ними структурні зрушення у народному господарстві, проте вони створюють внутрішню енергію зростання й можливості переходу системи в нову якість, значно підвищуючи її конкурентоспроможність. У роботі зазначається, що серед факторів, які визначають конкурентоспроможність національної економіки, все більшого значення набувають такі конкурентні переваги як якість інноваційних систем, що є основним фактором економіки знань, де безперервно виникають і комерціалізуються кластери радикальних нововведень; рівень технології; ефективність використання людського капіталу; інституційне середовище, яке спонукає суб’єктів до ефективної інноваційної діяльності. Інтенсивно конвертуючи наукові знання в нові технології та товари, країна створює можливості забезпечення стійких темпів економічного зростання, а зосередження її зусиль на пріоритетних напрямках науково-технічного та соціально-економічного розвитку в межах інноваційних систем сприяє зростанню національної конкурентоспроможності на світових ринках (рис.1.).

Рис.1. Національна інноваційна система та міжнародна конкурентоспроможність

Автором досліджено, що протягом останніх тридцяти років XX століття чітко виокремилася одна із головних закономірностей суспільного розвитку — випереджальний розвиток сфери послуг у порівнянні із матеріальним виробництвом. Зазначено, що власне в галузях послуг формуються ключові фактори підвищення конкурентоспроможності країни, а саме — застосування результатів новітніх досягнень у сфері інформаційно-комунікаційних технологій та інтелектуалізація праці, що передусім зумовлено такими чинниками: інформація стає одним із найважливіших факторів виробництва; швидке поширення інформації при низьких витратах і можливість скорочення інформаційного розриву як всередині країни так і в міжнародній системі; технології та засоби поповнення, нагромадження, передачі, обробки й використання інформації є також засобами для створення нових товарів; інформаційні технології спричинили появу електронних торговельних операцій та нового глобального ринку, який відкриває широкі можливості для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання завдяки розширенню кількості потенційних споживачів та багато іншого.

Проведені автором дослідження та аналіз зовнішньоекономічної діяльності показали, що українська держава опинилась у міжнародному конкурентному середовищі, до якого національна

економіка виявилась невідповідною. Про це свідчать останні місця в рейтингу ВЕФ щодо мікротамакроконкурентоспроможності. Неконкурентоспроможність вітчизняної продукції, нераціональна структура виробництва, неефективне використання факторів виробництва, низький внутрішній попит, незадовільна мотивація щодо підвищення ефективності виробництва, несприятливий інноваційно-інвестиційний клімат, нерівномірний розвиток регіонів — основні чинники, що зумовили незадовільний стан зовнішньоекономічних зв'язків нашої країни. Сировинна структура експорту, імпорт, який не відповідає макроекономічним потребам, значна залежність економіки від зовнішньоекономічних зв'язків та кредиторська заборгованість перед іноземними суб'єктами, пасивне сальдо торговельного балансу, неефективна фіскальна політика та інші негативні явища зумовлюють актуальність пошуку шляхів експортного потенціалу.

У роботі доведено, що частка експорту наукомістких галузей у структурі ВВП є одним із визначальних показників конкурентоспроможності економіки країни. Зміни в структурі експорту товарів та послуг свідчать про домінування тенденції його деіндустріалізації та прогресуючої втрати Україною, під впливом зовнішнього конкурентного середовища свого виробничого і науково-технічного потенціалу. Підтвердженням служить суттєве зменшення в експорті частки високотехнологічних товарів.

Як відомо, за методиками міжнародних організацій до високотехнічних товарів відносять: аерокосмічне обладнання, інформаційні технології, електронні товари, ліки, прилади та електрообладнання; до середньо технологічних - автомобілі, хімічні товари, неелектричне обладнання, кольорові метали, що в державній системі оцінки, на жаль, досі не враховувалось. У роботі розраховано частку високотехнологічних товарів у загальному обсязі експорту згідно зі статистичними даними та у товарних групах по ТН ЗЕД, який у 2002 році становив 4,5%, тоді як у висококонкурентоспроможних країнах він складає 35-70%. Високотехнологічні товари в загальному обсязі імпорту України становлять 8,1%. Розрахований коефіцієнт покриття імпорту високотехнологічних товарів експортом, який зростав і в 2002 р. становив 0,6 (у 1996 р. — 0,42). Технологічні послуги (наукові і конструкторські розробки), при надзвичайно малому значенні середньої їхньої частки в загальному обсязі експорту та імпорту послуг, мали у 2002 р. низький коефіцієнт покриття імпорту експортом — 0,04, а для інформаційних послуг — 0,6. Це свідчить про низьку конкурентоспроможність окресленого виду економічної діяльності держави і необхідність пріоритетного фінансування цієї сфери.

Автором запропонована Державна програма розвитку експорту, яка має бути пов'язана із заходами, що гарантують постійний розвиток продуктивності факторів виробництва країни в міжнародному масштабі і спрямована на формування й утримання інноваційних переваг держави. На перших етапах доцільно орієнтуватись на існуючий експорт, зберегти експортний потенціал металургійного комплексу і хімічної промисловості, використовуючи природні

конкурентні переваги, а також високий потенціал у певних технологічних галузях економіки, і формувати наукомісткий високотехнологічний сегмент українського експорту. Необхідно прийняти кардинальні програми, націлені на завоювання ринків певних товарів і послуг, на які у нас є конкурентні переваги та певні наробки. В цих програмах всі затрати, як і фінансові результати, необхідно розглядати у зв'язку із вступом в СОТ, митними тарифами і торговельною політикою в цілому.

У роботі зазначається необхідність активної участі у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку економіки, забезпечуючи відповідність зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам. Розрахований ефект та спрогнозований результат найповнішого входження економіки нашої країни у міжнародні економічні відносини та підвищення її ефективності у міжнародній торгівлі. Доведено, що вступ до СОТ сприятиме розширенню доступу вітчизняних товарів на світові ринки, можливості застосування механізмів цієї організації для захисту національних економічних інтересів. Для здійснення цього необхідні кардинальні зміни в зовнішньоекономічному законодавстві, вдосконалення тарифної, фінансової, інвестиційної бази відповідно до міжнародних норм і стандартів. А інтеграція у світову економічну систему дасть змогу державі користуватись усіма перевагами міжнародного економічного співробітництва.

У розділі 4 “Розвиток економічного потенціалу України, як необхідної умови зростання її міжнародної конкурентоспроможності” автором досліджується науково-технічний рівень національного виробництва та його вплив на конкурентоспроможність, а також аналізуються регіональні, соціальні та фінансові аспекти формування високого конкурентного статусу країни. Виявлено зв'язок між економічним зростанням окремих країн та їх міжнародною конкурентоспроможністю, що визначальною мірою обумовлюються інтелектуалізацією основних факторів виробництва та наявністю потужного інноваційного потенціалу. Під ним автор розуміє сукупність наявних у країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів із відповідним інфраструктурним забезпеченням, які здатні продукувати нові знання, та ефективний механізм комерціалізації останніх. Стратегічним пріоритетом України у контексті забезпечення національної конкурентоспроможності в постіндустріальній системі господарства є опанування науково-технологічною моделлю економічного розвитку. Для цього існують такі об'єктивні передумови як наявність визнаних у світі власних наукових шкіл та унікальних технологій, здатних забезпечити розвиток високотехнологічного виробництва на рівні найвищих стандартів.

Досвід високорозвинених країн світу, таких як США, держав-членів ЄС показує, що створення постіндустріального суспільства можливе лише на інноваційній основі за максимального використання інноваційного потенціалу регіонів, та з урахуванням особливостей кожного з них. Становище окремих країн та регіонів у науково-технічній сфері визначається не лише

науково-технічним потенціалом, а й інтенсивністю застосування його досягнень у господарську практику. Адже створення та реалізація принципово нової продукції відіграє вирішальну роль у посиленні конкурентних позицій товаровиробників на світових ринках, причому для утримання на завойованих позиціях необхідні відповідні умови для швидкої комерціалізації технологічних досягнень. А це можливо лише за умов ефективної національної інноваційної системи.

Автором з'ясовано, що найважливішим етапом формування національної інноваційної системи є її первинний рівень — регіональна інноваційна складова. Регіональні інноваційні системи створюються для консолідації активів регіону і оптимального використання його потенціалу, що уможливорює збільшення надходжень до місцевих бюджетів, забезпечує залучення і збереження висококваліфікованого персоналу, надає можливості для стійкого розвитку економіки. В роботі зазначено, що глобальні конкурентні переваги в умовах “нової економіки”, можливо досягнути, лише застосувавши відповідну стратегію як на загальнонаціональному, так і на місцевих рівнях, з допомогою якої можна ефективно залучати інвестиції в наукові дослідження та інфраструктуру, що сприяє розробці та комерціалізації нових продуктів та процесів. Регіональна інноваційна стратегія — потужний інструмент для успішного розвитку місцевої економіки, особливо доцільний для регіонів, що мають високий інноваційний потенціал.

Доведено, що міжнародну конкурентоспроможність країни зумовлює насамперед інноваційне регіональне середовище. Як уже зазначалося, за оцінками Всесвітнього економічного форуму найконкурентоспроможнішою країною в світі у 2002 р. були США (у 2003 р. — друга позиція), варто уваги, що в цій державі половина НДДКР здійснюється в 6-ти із п'ятдесяти штатів, а на двадцять штатів припадає лише 5% усіх наукових досліджень та розробок. Проте уряди штатів менш розвинених регіонів теж намагаються долучитися до інноваційних процесів і створити належні умови для промислових досліджень, а фінансування НДДКР розглядається ними як стратегічне інвестування.

Автором виявлені основи економічного зростання в ЄС, де розробляється спільна інноваційна система та відповідні стратегії в більшості регіонів Європи, підтверджуючи тезу, що в сучасних умовах активна інноваційна діяльність є необхідною не тільки для високорозвинених регіонів, але й для всіх регіонів світу. Тому необхідне створення в регіонах належної інноваційної інфраструктури, яка включала б організацію і види діяльності, пов'язані з комп'ютеризацією, створенням мереж і трансфером технологій, в тому числі інкубаторів малого бізнесу, підтримки венчурних підприємств, а також інститутів для партнерського співробітництва між дослідницькими університетами і комерційними компаніями та урядами країн.

У зв'язку з тим, що основний акцент конкурентоспроможності має переноситися на регіональний рівень великої в географічному масштабі країни, в роботі досліджуються методики Європейської комісії оцінки регіональної конкурентоспроможності. Враховуючи неможливість

розрахунків за цими методиками національної конкурентоспроможності на мезорівні, автором запропоновано новий показник для визначення інноваційної конкурентоспроможності регіону. Для цього використано коефіцієнти випередження інноваційного розвитку (або інноваційної сприйнятливості) на етапі виробництва та етапі користування суб'єктами господарювання. Коефіцієнт випередження інноваційного розвитку на етапі виробництва визначається як відношення темпів зростання питомої ваги інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції суб'єктів господарювання регіону та темпів зростання витрат на дослідження і розробки у промисловості регіону.

Якщо питома вага інноваційної продукції зростає швидше, ніж витрати із різних джерел на її здійснення, то відбувається зростання інноваційної сприйнятливості (коефіцієнт випередження інноваційного розвитку більше одиниці).

Автором запропоновано розрахунок коефіцієнта результативності інноваційної діяльності як відношення обсягів продукції, що освоєна вперше за останні 3 роки у вартісному вираженні та обсягів прикладних досліджень і розробок у галузі технічних робіт. Показник, який характеризує інноваційну сприйнятливість на етапі користування розраховується як відношення темпів зростання обсягів інноваційної продукції та темпів зростання витрат на технологічні інновації (коефіцієнт випередження інноваційного розвитку на етапі користування більше одиниці).

Аналіз інноваційної діяльності в регіональному розрізі показав їх різнорівневу результативність та сприйнятливість, що викликало необхідність їх класифікації. Виділено наступні групи:

1-а група — регіони, в яких висока інноваційна спроможність на етапі виробництва та на етапі користування: Автономна Республіка Крим, Полтавська область; 2-га група — регіони, в яких висока інноваційна спроможність на етапі виробництва або на етапі користування — Запорізька, Херсонська, Житомирська, Черкаська області; 3-я та 4-а групи — регіони, із сповільненим інноваційним розвитком: Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Київська та ін. області; 5-а група — регіони, з надзвичайно низькою інноваційною сприйнятливістю: Чернівецька область.

Такий різнорівневий стан регіональної сприйнятливості до новинок однозначно свідчить про те, що не створено дієвої системи заохочення інноваційної активності суб'єктів господарювання на місцевому та державному рівнях. Автором розроблено пропозиції щодо стимулювання інноваційної активності суб'єктів господарювання на всіх рівнях, а насамперед — на рівні регіону.

У роботі наголошується, що сьогодні без залучення значних інвестицій в народне господарство неможливе не лише економічне лідерство країн, а й взагалі економічний розвиток як такий. Саме через це необхідно реалізувати запропоновану в дисертації систему заходів щодо моніторингу та залученню іноземних інвестицій і можливостей фінансування капітальних вкладень

із усіх джерел. Для цього запропоновано використання методичного апарату для визначення фінансової конкурентоспроможності основних галузей народного господарства України.

Автором доведено, що методи аналізу міграції капіталу між діловими моделями, які запропоновані відомим американським теоретиком і практиком А.Сливоцьким, надають можливість здійснювати оптимальний вибір напрямку та об'єкта інвестування на різних рівнях – між підприємствами, галузями економіки і навіть на державному рівні та побудови відповідних конкурентоспроможних ділових моделей.

Переконливо доводиться, що для виходу України із суспільно-економічної кризи домінуючим фактором є інвестиції. В державі має бути науково обґрунтована і виважена програма інвестиційної діяльності з чітко виділеними пріоритетами напрямів і програм. Від ефективності залучення інвестицій і їх вчасного одержання залежить економічний розвиток країни та конкурентоспроможність вітчизняних товарів.

Проаналізовано два основних фактори, які впливають на соціальну конкурентоспроможність країни (основний індикатор якого – питома оплата праці): заробітну плату і продуктивність праці та оцінено їх в Україні і в деяких інших розвинених країнах світу. Встановлено, що низький рівень питомої оплати праці (ПОП) у розрахунку на одиницю продукції відбиває невисокий рівень заробітної плати і продуктивності праці та занижений відносно паритету купівельної спроможності (ПКС) курс гривні. Переваги вітчизняної економіки щодо цього показника перед високорозвиненими країнами значні: збереглася майже трикратна перевага перед Німеччиною, двократна — відносно США і Великої Британії. Це свідчить, що оплата праці в розрахунку на одиницю продукції в Україні нижча, ніж у США, втричі, хоча на 1 долар оплати праці в Україні вироблялося втричі більше продукції, ніж у США. Зазначено, що це погіршує соціальну конкурентоспроможність в Україні.

Зроблено висновок, що для визначення соціальної конкурентоспроможності необхідно аналізувати як впливає відхилення валютного курсу (ВК) від паритету купівельної спроможності на рівень прибутків населення та соціальну захищеність. Досліджено, що Україна належить до країн, які мають значне перевищення курсу долара відносно ПКС. Але девальвація — це вимушений захід, оскільки коли дорожчає імпорт, підвищується вартість закордонних позик і зростає загроза інфляції. А головне — різко знижується рівень прибутку громадян. Рівновага може встановитися тільки на значно якіснішому рівні соціальних витрат. Цей показник дає змогу виявити найконкурентоспроможніші країни. Якщо відношення ВК/ПКС близьке до 100 % або перевищує цей показник, то можна говорити про високорозвинену країну з високим рівнем прибутків на душу населення та високим конкурентним статусом.

Зроблено висновок, що конкурентна перевага, яка базується на зниженні життєвого рівня населення, тобто на дешевій робочій силі, не може бути прийнятною. Багаторічне зниження

заробітної плати, ускладнене неплатежами та прихованим і реальним безробіттям, значним відхиленням валютного курсу від паритету купівельної спроможності, веде до звуження споживчого попиту, подальшої розбалансованості економіки, соціального напруження в суспільстві. Надзвичайно низький рівень заробітної плати не забезпечує відтворення робочої сили в нашій країні, призводить до зниження рівня загальної і професійної підготовки кадрів, перешкоджає створенню трудових ресурсів, які мають відповідати вимогам сучасної конкурентоспроможної економіки, тобто бути творчими та ініціативними.

У розділі 5 “Стратегія підвищення економічної конкурентоспроможності України за глобалізацією” розглядаються стратегічні орієнтири конкурентної та інноваційної політики України як необхідної умови підвищення її конкурентоспроможності.

Автором досліджуються якісні зміни у державному регулятивному механізмі економічних процесів і підходів щодо підвищення національної конкурентоспроможності. Змінюються функції держави під дією нових центрів прийняття рішень у світовому господарстві — міжнародних економічних організацій, фінансових центрів, транснаціональних корпорацій. Уряди високорозвинених країн світу намагаються приділяти особливу увагу системному підходу під час формування економічної політики, з урахуванням забезпечення внутрішньої конкуренції, захисту національного господарства від деструктивних наслідків глобалізації та забезпеченню довгострокових інноваційних переваг.

У роботі доведено, що низька ефективність функціонування інституційного механізму є основною причиною спаду продуктивності національної економіки, зниження її конкурентоспроможності. Визначено, що найважливішою частиною інституціонального механізму стосовно можливостей цілеспрямованої дії на економічні, політичні і соціальні процеси, які лежать в основі формування конкурентоспроможності країни, є держава, яка бере на себе витрати, пов’язані зі створенням і підтриманням ринку, захистом прав власності, формуванням конкуренції на внутрішньому ринку, зі зниженням прибутків у разі неефективності ринку. Держава надає значні можливості цілеспрямованої дії на окремі елементи економічного механізму. Це стосується галузевої структури, процесу утворення кластерів конкурентоспроможних галузей, стратегії фірм і їхньої політики щодо найманих працівників тощо. Саме тому значення ролі держави як інституту, що здатний істотним чином прискорити процес підвищення конкурентоспроможності української економіки, надзвичайно важливе.

У роботі узагальнено основні негативні тенденції, що спостерігаються в інноваційній сфері України: згортання процесів раціоналізації та винахідництва; зменшення кількості іноземного патентування; зниження темпів упровадження у виробництво пріоритетних науково-технологічних проектів; нерозвиненість внутрішнього ринку об’єктів промислової власності; незадовільна їх

галузева структура; низька питома вага досліджень і розробок у загальній сумі інноваційних витрат на підприємствах тощо.

Автором запропоновані основні напрями Державної стратегії підвищення міжнародної конкурентоспроможності України (2005-2025), що передбачають:

- створення національної інноваційної системи, яка має бути тісно пов'язана з політикою у сфері інтелектуальної власності та передбачати функціонування на регіональному і галузевому рівнях єдиної системи управління процесом комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, інтегрованої із сучасними засобами телекомунікацій, що передбачає:

- розробки концепції системної інтеграції інноваційних ресурсів усіх видів;
- використання можливостей мережі Інтернет;

- створення інформаційної бази даних інновацій, яка має важливе значення для трансферу об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) і дає змогу забезпечити пошук необхідних технологій для застосування на підприємствах;

- залучення в господарський оборот усіх результатів інтелектуальної діяльності, а це передбачає функціонування потужного інноваційного ринку, кваліфікованих фахівців із просування нововведень на ньому, захист прав інтелектуальної власності, необхідної інноваційної інфраструктури та фінансування об'єктів інтелектуальної власності за допомогою венчурного капіталу;

- залучення до співпраці, фінансування комерціалізації інновацій регіональних органів влади, які на коопераційних засадах з приватним сектором та державою зможуть просувати ОІВ на ринок;

- удосконалення законодавства у сфері інтелектуальної діяльності, що має проводитись за такими напрямками:

- гармонізація національного законодавства з нормами і положеннями міжнародних угод та конвенцій у цій сфері, наприклад ТРІПС, що прискорить прийняття України до СОР;
- зменшення термінів проведення експертизи патентів;
- скасування видачі деклараційних патентів;
- внесення змін до методики оцінки об'єктів інтелектуальної власності;
- визначення права на об'єкти інтелектуальної власності, які створюються за рахунок державних коштів;
- регулювання порядку обміну, інвентаризації, амортизації й оподаткування об'єктів інтелектуальної власності та інших результатів науково-технічної діяльності тощо.

У роботі обґрунтовується, що трансферт технологій має виконувати такі завдання: запобігати надходженню в Україну застарілих технологій; допомагати застосуванню сучасних високоефективних технологій; підвищувати рівень інтелектуалізації вітчизняного експорту; сприяти випуску конкурентоспроможної продукції тощо. Адже одним із найважливіших чинників

інноваційної діяльності є швидкісна комерціалізація інновацій. Тому необхідно визначати ще на стадії НДДКР очікуваний комерційний потенціал розробок, зосередити необхідні ресурси та ефективно управляти процесами трансферу технологій.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми, а саме: визначення факторів, шляхів та особливостей досягнення країнами високого конкурентного статусу в умовах глобалізації. На посилення конкурентної боротьби впливають такі процеси як інтеграція національних і регіональних ринків, лібералізація світової торгівлі, міжнародний рух факторів виробництва, глобалізація попиту та пропозиції, швидке поширення інформаційних технологій, диверсифікація міжнародних форм організації бізнесу. На основі всебічного аналізу методологічних засад визначення конкурентоспроможності, економетричних методів дослідження стратегічних факторів та їх впливу на конкурентний статус країн, автор сформулював ряд висновків теоретичного та практичного значення щодо формування основних напрямків науково обґрунтованої стратегії підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки.

1. Глобалізація світової економіки загострює конкуренцію, що здійснюється на міждержавному (конкуренція держав); міжрегіональному (конкуренція регіонів) та мікроекономічному рівнях зумовлюючи нестійкість конкурентних переваг суб'єктів міжнародних економічних відносин. Це вимагає постійного вдосконалення, гнучкого пристосування до змін світової кон'юнктури та мінливого конкурентного середовища. Міжнародна конкурентоспроможність країн пов'язана передусім із високопродуктивними факторами виробництва, конкурентними перевагами в найбільш прибуткових сферах та сильними позиціями національних фірм на світовому ринку. Для досягнення та утримання високого конкурентного статусу країни має значення характер конкурентних переваг, які вона розвиває. Стратегічними факторами успіху країн в економічному змаганні за лідерство на світових ринках стають інноваційні зрушення, ключові компетенції та конкурентоспроможні ділові моделі. Найбільш ефективною теорією, яка пояснює механізм реалізації конкурентних переваг високорозвиненими країнами, є інтегративна теорія, яка поєднує теорії – еволюційну Й.Шумпетера, глобального лідерства – Хамела-Прахалада та міграції капіталу – А.Сливоцького.

2. Висока конкурентоспроможність компаній, кластерів, регіонів та національних економік зумовлена передусім потужними Національними інноваційними системами, де безперервно виникають та комерціалізуються інновації. Країни – ключові інноватори є лідерами в рейтингах глобальної конкурентоспроможності, завдяки досягненню високого рівня продуктивності праці, вмінню оперативно реагувати на зміни ринкового попиту, оновлювати товарну номенклатуру, знижувати витрати, формувати майбутні потреби споживачів, здатністю принципово змінити

структуру економіки та підвищити якість життя населення. Ефективність функціонування Національних інноваційних систем передбачає не тільки розвинені науки та освіти, а й інституційних умов, серед яких вирішальними є: інтеграція в глобальну інноваційну систему; конкурентоспроможний підприємницький сектор; сучасна інформаційна інфраструктура.

3. Формування глобального постіндустріального суспільства зумовлюється інтенсивним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які є вирішальними чинниками підвищення конкурентоспроможності країни, за тим що: по – перше, інформація стає одним із найважливіших факторів виробництва; по – друге, швидке поширення інформації при низьких витратах і можливість скорочення інформаційного розриву як в середині країни так і в міжнародній системі; по – третє, технології та засоби поповнення, нагромадження, передачі, обробки й використання інформації є також засобами для створення нових товарів; по – четверте, інформаційні технології призвели до появи електронних торговельних операцій та нового глобального ринку, який відкриває широкі можливості для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання завдяки розширенню потенційних споживачів та багато іншого.

4. Оцінку міжнародної конкурентоспроможності країн необхідно проводити з допомогою динамічних багатофакторних моделей, які враховують економічний, науково-технічний потенціали, зовнішньоекономічні зв'язки, державне регулювання, фінансово-кредитну систему, інфраструктуру, соціальну компоненту. Дослідження автором новітніх світових методик показали, що всеохоплюючими є індикатори міжнародної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму. Застосування методів економіко-математичного моделювання надали можливість виявити диспозицію основних суб'єктів міжнародних відносин та визначити основні чинники, які впливають на формування високого конкурентного статусу країни. У результаті виокремлено 8 кластерів міжнародної конкурентоспроможності. До висококонкурентоспроможних країн – першого кластеру – відносяться США, Фінляндія, Сингапур, Тайвань, Австралія, Швеція, Швейцарія та Канада, до неконкурентоспроможних – країни 7 та 8 кластерів (ряд південноафриканських та латиноамериканських країн та Україна).

5. Українська держава опинилась у міжнародному конкурентному середовищі, до якого національна економіка виявилась невідповідною. Неконкурентоспроможність вітчизняної продукції, нерациональна структура виробництва, неефективне використання факторів виробництва, низький внутрішній попит, незадовільна мотивація щодо підвищення ефективності виробництва, несприятливий інноваційно-інвестиційний клімат, нерівномірний розвиток регіонів — ці основні чинники зумовили незадовільний стан зовнішньоекономічних зв'язків. Сировина структура експорту свідчить про прогресуючу втрату Україною свого виробничого і науково-технічного потенціалу. Крім того, суттєве зменшення частки високотехнологічних товарів

(лише 4,2%), які є домінуючими в експорті конкурентоспроможних країн підтверджує низькі конкурентні позиції національної економіки на світових ринках і створює загрозу національній безпеці. Для України підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників, інтенсивний розвиток зовнішньої торгівлі має особливе значення, адже це сприяє завершенню ринкової трансформації економіки та ефективній інтеграції у світовий економічний простір.

6. Економічне зростання високорозвинених країн світу та їхня міжнародна конкурентоспроможність визначальною мірою обумовлюються інтелектуалізацією основних факторів виробництва та наявністю потужного інноваційного потенціалу. Стратегічним пріоритетом в Україні у контексті забезпечення національної конкурентоспроможності є опанування науково-технологічною моделлю економічного розвитку. Для цього існують такі об'єктивні передумови як наявність визнаних у світі власних наукових шкіл та унікальних технологій з розробки нових матеріалів, фізики низьких температур, генетики, здатних забезпечити розвиток високотехнологічного виробництва на рівні найвищих стандартів. Незважаючи на кризові явища в інноваційній сфері, в країні вдалося зберегти розгалужену мережу наукових організацій, а в окремих аспектах навіть зміцнити ядро науково-технічного потенціалу. Разом з тим, він залишається незадіяним на внутрішньому і зовнішніх ринках. Окрім того, Україна має сильну генетичну основу для динамічного розвитку найсучасніших напрямків фундаментальної та прикладної науки, закладену в різні історичні часи всесвітньо відомими вченими.

7. Досвід високорозвинених держав світу, ключових інноваторів показує, що структурні зміни в економіці, підвищення конкурентоспроможності економік можливе лише на інноваційній основі, максимальному використанні інноваційного потенціалу регіонів з урахуванням особливостей кожного з них. За допомогою регіональних інноваційних систем відбувається консолідація активів регіону, оптимальне використання його потенціалу, що дозволяє, по-перше, збільшити надходження до місцевих бюджетів, по-друге, залучити та зберегти висококваліфікований персонал, по-третє, забезпечити високу зайнятість і підвищити конкурентоспроможність регіону. Регіональна інноваційна складова є найважливішим етапом формування Національної інноваційної системи. Зростання конкурентоспроможності української економіки залежатиме від того, наскільки регіони провадитимуть активну інноваційну політику та стимулюватимуть інноваційну активність суб'єктів господарювання. Проведені в роботі розрахунки інноваційної спроможності регіонів України за допомогою авторської методики показали їх різнорівневий характер, що дозволило зробити висновок про відсутність дієвої системи мотивації інноваційної активності суб'єктів господарювання на місцевому рівні. Негативні тенденції в інноваційній сфері потребують гнучких підходів до формування інноваційної політики та забезпечення правового регулювання інновацій як на всіх етапах їх життєвого циклу, так і на усіх рівнях. Необхідно розробити регіональні інноваційні системи в Україні та стимулювати фінансування інноваційної діяльності із усіх можливих джерел,

особливу увагу необхідно приділити розвитку венчурного капіталу як основного джерела комерціалізації новинок; сприяти подальшому розвитку інноваційної інфраструктури; регіональних інформаційних центрів та центрів передачі технологій та інше.

8. Існуючі методичні підходи є недостатніми для визначення фінансової та соціальної конкурентоспроможності в Україні. Цю проблему усуває використання універсальних методик, що базуються на системі показників, таких як “потужність ділових моделей”, робочий капітал, коефіцієнти рентабельності, ліквідності, ряд інших індикаторів фінансового менеджменту (для оцінки фінансової конкурентоспроможності основних галузей, кластерів, компаній) та питомої оплати праці (для оцінки соціальної конкурентоспроможності). Розрахунок цих показників дозволив визначити найбільш фінансову конкурентоспроможну галузь народного господарства, напрямки міграції капіталу до конкурентоспроможних ділових моделей та диспропорції в економічній та соціальній сферах.

9. Сильні конкурентні позиції конкурентоспроможних країн пов’язані з ефективною державною політикою, яка здатна формувати конкурентне середовище для національних фірм, галузей, кластерів. Основним елементом є національні фірми, які конкурують на світових ринках, використовуючи кооперацію і співробітництво, та інші форми міжнародного бізнесу для посилення довгострокових конкурентних переваг. Держава є найбільш важливим важелем інституціонального механізму, який забезпечує високі конкурентні позиції вітчизняним товаровиробникам. Інституційний механізм формування конкурентоспроможності економіки внаслідок регулюючих інституцій та правил, які обмежують вибір економічних елементів, визначає, як буде їх діяльність спрямована на підвищення продуктивності та вдосконалення конкурентних переваг.

10. Концепція міжнародної конкурентоспроможності країни є важливим теоретичним підґрунтям для розробки національної стратегічної архітектури. Вона обумовлює необхідність економічної відкритості і глибокої інтеграції держави в світогосподарську систему для більш повної реалізації можливостей економічного зростання. Однак це відбувається не автоматично, а внаслідок обраних державою пріоритетів та механізмів їх реалізації. Визначено, що пріоритетні заходи, які направлені на підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, національної економіки передбачають: швидкий розвиток високотехнологічних секторів промисловості – авіаційній, космічній, біотехнологічній, приладобудівній, фармацевтичній промисловості і інформаційних технологій; розвиток галузей, які обслуговують внутрішній споживчий ринок; розвиток інформаційної інфраструктури і середнього та малого підприємництва. У сферах, де продукція українських товаровиробників недостатньо конкурентоспроможна, доцільне укладення угод про ліцензування технологій зарубіжних компаній, лідерів світового ринку.

11. Реалізація Державної стратегії підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки (2005–2025) повинна перетворити Україну на сильну, економічно розвинену державу із визнаним світовою спільнотою високим конкурентним статусом. Проведений аналіз може слугувати підтвердженням безальтернативності для України інноваційного поступу, адже іншим шляхом неможливо забезпечити підвищення міжнародної конкурентоспроможності. На період 2005–2006 рр. необхідно створити умови для пришвидшеного переходу на інноваційну модель розвитку. Це передбачає створення національної інноваційної системи, яка має бути тісно пов'язана з політикою у сфері інтелектуальної власності та функціонування на регіональному і галузевому рівнях єдиної системи управління процесом комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, інтегрованої із сучасними засобами телекомунікацій. На період 2006–2007 рр. організація постійного моніторингу (бенчмаркінгу) конкурентних переваг країни, проведення політики сприяння розвиткові технологічних прогнозів (форсайту), стимулювання створенню промислових кластерів.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії:

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с. (14,85 др.арк.).
Рецензія: Економіка України. – 2004. - №8 – С.70 – 71
2. Антонюк Л.Л., Поручник А.М. Стратегії фінансування інноваційної діяльності в Україні // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації. – К.: КНЕУ, 2001. – С.356-384. –1,2 др.арк. (особисто автору належить – 0,7 др.арк.: аналіз науково-технічного потенціалу України; фінансування та організація інноваційної діяльності).
3. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 394. – 24,0 др.арк. (особисто автору належить – 9 др.арк.: аналіз інноваційної діяльності в Україні; дослідження ролі інноваційного чинника в підвищенні конкурентоспроможності національної економіки; маркетингові дослідження інноваційного попиту).
4. Антонюк Л.Л., Поручник А.М. Венчурний капітал: Зарубіжний досвід та проблеми становлення в Україні. – К.: КНЕУ, 2000. – 170 С. – 10 др.арк. (особисто автору належить – 5 др.арк.: аналіз ролі держави у створенні економіко-правових умов розвитку венчурного капіталу в Україні; напрями вдосконалення ефективності венчурного фінансування).

Підручники, навчальні посібники:

5. Антонюк Л.Л. Поручник А.М. Можливості венчурного інвестування в Україні // Міжнародна інвестиційна діяльність: Підручник. За ред. д-ра екон.наук, проф. Д.Г.Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2003. – 387 С. – 1,1 др.арк. (особисто автору належить – 0,7 др.арк.: розробка форм та методів стимулювання інноваційної діяльності в Україні; аналіз світового досвіду джерел інвестування інноваційної діяльності).

У наукових фахових виданнях:

6. Антонюк Л.Л., Сазик В.І. Фінансова рівновага та конкурентоспроможність господарської системи // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб. – Вип. 6. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 296-301. – 0,4 др.арк. (особисто автору належить 0,3 др.арк.: обґрунтування методики оцінки фінансової конкурентоспроможності компаній).
7. Антонюк Л.Л. Фінансова конкурентоспроможність основних галузей народного господарства України // Науковий вісник Волинського державного університету. – 2001. – №4. – С. 91-94 (0,3 др.арк.).
8. Антонюк Л.Л. Шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств сфери послуг // Економіка. Вісник. Випуск 50. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. – С. 9-12 (0,5 др.арк.).
9. Антонюк Л.Л., Малевич Л.Я. Перспективи сучасного економічного зростання та інноваційна активність в Україні // Наук. зб., Вип. 6 /Відп. ред. В.І.Павлов – Луцьк: Надстир'я, 2001. – С. 76-80. – 0,4 др.арк.(особисто автору належить 0,3 др.арк.: обґрунтування перспективних напрямків науково-технічної політики України).
10. Антонюк Л.Л. Еволюція теоретичних поглядів на конкурентоспроможність // Міжнародна економіка. Наук. зб., Вип.28 /Відп. ред. В.Є.Новицький. – К.: ІСЕМВ, 2001. – С. 211-222 (0,6 др.арк.).
11. Антонюк Л.Л. Капітал конкурентоспроможних ділових моделей // Науковий вісник Волинського державного університету. – 2002.– №2. – С. 54-58 (0,4 др.арк.).
12. Антонюк Л.Л. Міжнародний досвід бізнес-планування інноваційних проектів // Вісник Технологічного університету Поділля. –Вип. № 5. – Хмельницький, 2002. – С. 148-151 (0,3 др.арк.).
13. Антонюк Л.Л. Соціально-трудові відносини та їх вплив на конкурентоспроможність національної економіки // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: Наук. зб., Вип. 8 /Відп. ред. В.І.Павлов – Луцьк: Надстир'я, 2002. – С. 45-56 (0,5 др.арк.).
14. Антонюк Л.Л. Роль держави у формуванні конкурентоспроможної економіки // Вчені записки: Наук. зб., Вип. 48 /Відп. ред. В.С.Савчук. – К.: КНЕУ, 2002. – С. 195-201 (0,5 др.арк.)

15. Антонюк Л.Л. Конкуренентоспроможність національної економіки: показники і динаміка розвитку // Міжнародна економіка. Наук. зб., Вип.28 /Відп. ред. В.Є.Новицький. – К.: ІСЕМВ, 2001. – С. 10-20 (0,6 др.арк.).
16. Антонюк Л.Л. Інноваційні фактори підвищення конкурентоспроможності національної економіки // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр.. Дніпропетровського державного університету, Вип.147. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С. 24-36 (0,5 др.арк.).
17. Антонюк Л.Л. Глобальні виміри конкурентоспроможності // Міжнародна економіка. Наук. зб., Вип.28 /Відп. ред. В.Є.Новицький. – К.: ІСЕМВ, 2003. – С. 65-74 (0,5 др.арк.).
18. Антонюк Л.Л. Кластерний аналіз міжнародної конкурентоспроможності країн // Вісник. Зб. наук. пр. Академії праці і соціальних відносин, Вип. 1. – К.: АПСВ, 2003. – С. 82-89 (0,5 др.арк.).
19. Антонюк Л.Л. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності в сучасних умовах // Вісник КНТЕУ, Зб. наук. пр., Вип. 10 – КНТЕУ, 2003. – С. 49-56 (0,5 др.арк.).
20. Антонюк Л.Л. Конкуренентоспроможність як фактор підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності України // Формування ринкової економіки. Наук. зб., Вип. 48 /Відп. ред. В.С.Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 69-82 (0,5 др.арк.).
21. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн ЄС // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр.. Дніпропетровського державного університету, Вип. 200. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – С. 518-526 (0,4 др.арк.).
22. Антонюк Л.Л. Порівняльний аналіз методик оцінки міжнародної конкурентоспроможності національних економік // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр.. Дніпропетровського державного університету, Вип.182. Т. 2. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. – С. 437-449 (0,5 др.арк.).
23. Антонюк Л.Л. Регіональна конкурентоспроможність країн ЄС // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону. : Наук. зб., Вип. 9. Т. 1. /Відп. ред. В.І.Павлов – Луцьк: Надстир'я, 2002. – С.45-58 (0,5 др.арк.).
24. Савчук В.С., Антонюк Л.Л. Інноваційна домінанта в розвитку України за умов глобалізації // Вчені записки: Наук. зб., Вип. 5 /Відп. ред. В.С.Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – С. 7-13 – 0,6 др.арк. (особисто автору належить 0,3 др.арк.: аналіз інноваційної конкурентоспроможності країни).
25. Антонюк Л.Л., Сацик В.І. Економетричні методи аналізу міжнародної конкурентоспроможності країн // Економіка України. – 2004. - № 4. – С. 46-52. – 0,5 др.арк. (особисто автору належить 0,4 др. арк.: кластерний аналіз міжнародної конкурентоспроможності країн).
26. Антонюк Л.Л., Каленюк І.С. Освіта як конкурентна перевага нації // Теоретичні та прикладні питання економіки. Наук. зб. Вип. 5. – К.: КНУ ім. Т.Шевченка, 2004. – С. 48-55. – 0,6 др.арк. (особисто автору належить 0,3 др. арк.: формування урядової політики в сфері освіти).

В інших виданнях

27. Антонюк Л.Л. Державне сприяння підвищенню конкурентоспроможності учасників зовнішньоекономічної діяльності // Матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. “Проблеми регулювання зовнішньоекономічної діяльності України в сучасних умовах”. – К.: УАЗТ, 2001. – С. 112-116 (0,3 др.арк.).
28. Антонюк Л.Л. Деякі аспекти вдосконалення зовнішньоторговельних зв'язків в Україні // Матеріали V Міжнародної наук.-практ. конф. “Вплив глобалізації на формування та розвиток зовнішньоекономічних зв'язків України”. – К.: УАЗТ, 2002. – С. 167-169 (0,2 др.арк.).
29. Антонюк Л.Л. Регіонально-інноваційний розвиток в Україні // Матеріали XIII Міжнародної наук.-практ. конф. “ Стратегії розвитку економічного потенціалу регіонів: інвестиційні пріоритети та інфраструктура”, – Чернівці: АНТ Лтд., 2002. Ч. 1. – С. 158-161 (0,2 др.арк.).
30. Антонюк Л.Л. Деякі аспекти регіональної інноваційної політики // Матеріали X Міжнародної наук.-практ. конф. “Управління організацією: регіональні аспекти”. – К.: ІВЦ “Видавництво “Політехніка”, 2002. – С. 15-16 (0, 1 др.арк.).
31. Антонюк Л.Л. Політика Європейського Союзу з підвищення конкурентоспроможності країн-членів // Матеріали наук.-практ. конф. “Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський Союз”. – К.: УАДУ, 2002. – С. 254-256 (0,1 др.арк.).
32. Антонюк Л.Л. Проблеми фінансування інноваційної діяльності в Україні // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект”. 3б. наук. пр. Донецького національного університету. – Донецьк: ДонНУ. – 2002. – С. 326-328 (0,25 др. арк.).
33. Антонюк Л.Л. Регіональна складова національних інноваційних систем // Матеріали V Міжнародної наук.-практ. конф. “Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євро інтеграції”. – К.: НАДУ, 2003. – С. 92-94 (0,1 др.арк.).
34. Антонюк Л.Л. Товарні відносини в інноваційній сфері // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. “Економічна теорія: сучасні проблеми розвитку сфери товарного обігу”. – К.: КНТЕУ, 2002.– С. 90-92 (0,1 др.арк.).
35. Антонюк Л.Л. Міжнародне науково-технічне співробітництво – фактор зростання інноваційної конкурентоспроможності країни // Прометей. 3б. наук. пр. Вип. 2. – Донецьк, 2003. – С. 17-28 (0,5 др.арк.).
36. Антонюк Л.Л. Інноваційна конкурентоспроможність України та її регіонів // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 4 (22). – С. 37-45. (1,0 др.арк.).
37. Антонюк Л.Л. Інновації – джерело економічного зростання та забезпечення конкурентоспроможності економіки // Матеріали V Міжнародної наук.-практ. конф. “ Творча

- спадщина Йозефа А. Шумпетера та трансформація сучасної економіки України”. – Чернівці: НЧУ, 2003. – С. 20-22 (0,1 др.арк.).
38. Антонюк Л.Л. Інноваційна конкурентоспроможність регіонів України // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. “Реформування фінансово-кредитної системи і стимулювання економічного зростання”. – Луцьк, 2003. – С. 253-254 (0,1 др.арк.).
39. Антонюк Л.Л. Динаміка конкурентних переваг країн та їх міжнародна конкурентоспроможність // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. “Україна наукова 2003”.. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С.20-21 (0,1 др.арк.).
40. Антонюк Л.Л. Інноваційні фактори у підвищенні ефективності зовнішньої торгівлі України // Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. “Динаміка наукових досліджень 2003”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 33-34 (0,1 др.арк.).
41. Антонюк Л.Л. Вплив глобальних факторів на міжнародну конкурентоспроможність // Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. “Глобалізація та регіоналізація економічного розвитку” – ІСЕМВ НАН України, 2003. – С. 77-78 (0,1 др.арк.).
42. Антонюк Л.Л. Роль освіти у формуванні конкурентоспроможного людського капіталу // Наукові засади економіки та управління освітою. – К.: Підручники та посібники, 2004. – С. 20-22. (0,4 др.арк.).

АНОТАЦІЯ

Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.05.01 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Київський національний економічний університет, Київ, 2003.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретико – методологічних і практичних аспектів міжнародної конкурентоспроможності країн в умовах глобалізації.

У дисертації розглядаються теоретичні засади феномену міжнародної конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Досліджується механізм формування міжнародної конкурентоспроможності високорозвинених країн світу. Виявлено генезис, характер, масштаби конкуренції національних держав в глобальному середовищі. Розглядаються основні методологічні засади оцінки динамічних моделей міжнародної конкурентоспроможності країн та проводяться на їх основі економетричні методи дослідження. Досліджується вплив інноваційних процесів на підвищення конкурентоспроможності країни.

В дисертації оцінено конкурентні позиції України на світових ринках, здійснено їх порівняння із національним економічним потенціалом та розроблені рекомендації щодо розвитку

інноваційних процесів у регіонах . Запропоновано засади державного впливу на зростання конкурентоспроможності економіки України.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, глобалізація, конкурентні переваги, конкурентний статус, міжнародна конкурентоспроможність країни, конкурентна політика, національні інноваційні системи, інформаційні технології, кластери.

АННОТАЦІЯ

Антонюк Л.Л. Международная конкурентоспособность национальной экономики в условиях глобализации. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора экономических наук по специальности 08.05.01 - мировое хозяйство и международные экономические отношения. - Киевский национальный экономический университет, Киев, 2004.

Диссертация посвящена исследованию теоретико-методологических и практических аспектов международной конкурентоспособности стран в условиях глобализации.

Рассмотрены теоретические основы феномена международной конкурентоспособности в условиях глобализации. Выявлены генезис, характер, масштабы конкуренции и возможности выживания национальных экономик в глобальной среде. Раскрыта методологическая сущность и проведена классификация теорий международной конкурентоспособности стран, выделены их исторические этапы. Автор обосновывает сущность категории “международная конкурентоспособность страны”, которая отличается от известных в мировой экономической литературе системным характером и социальной направленностью.

Исследован механизм формирования международной конкурентоспособности высокоразвитых стран мира. Исходя из полученных результатов, в работе анализируется экономическая политика конкурентоспособных стран мира, таких как США, страны-члены ЕС, новые индустриальные страны. Доказано, что ведущие позиции в мировой конкурентоспособности занимают неценовые факторы, среди которых самое важное значение приобретают новизна и качество товаров, их наукоёмкость.

Рассмотрены основные методологические основы оценки динамических моделей международной конкурентоспособности стран и выбраны наиболее эффективные (методы МЭФ) эконометрические методы. Впервые автором выявлена диспозиция международной конкурентоспособности стран на мировых рынках и получено восемь кластеров по интегральному показателю международной конкурентоспособности: 1-й включает высококонкурентоспособные страны. Это США, Финляндия, Тайвань, Сингапур, Австралия, Швеция, Швейцария и др.; 2-й – конкурентоспособные страны; 3-й и 4-й – среднеконкурентоспособные страны; 5-й и 6-й – низкоконкурентоспособные и 7-й – 8-й кластеры – неконкурентоспособные страны (африканского, латиноамериканского континентов, а также Украина). С помощью корреляционно-регрессионного

анализа оценено влияние системы факторов на международную конкурентоспособность страны. Автором предложено с помощью дискриминантных и регрессионных моделей прогнозировать конкурентоспособность и проводить ранжирование стран по этому показателю.

Исследовано влияние инновационных процессов на повышение конкурентоспособности стран. Изучен опыт стран ключевых инноваторов по созданию Национальных инновационных систем и предложено в качестве приоритета правительственной доктрины использовать этот опыт с соотнесением его с национальными особенностями Украины для повышения её международной конкурентоспособности. Обосновывается новая роль информационных технологий в обеспечении высокого конкурентного статуса стран.

Прогнозируется, что позиции любой страны в геополитической конкуренции XXI столетия в постиндустриальном обществе будут определяться: интеллектуальным потенциалом, информационной средой и способностью национальных инновационных систем генерировать высокую инновационную активность субъектов хозяйствования.

В диссертации оценены конкурентные позиции Украины на мировых рынках, проведено их сравнение с национальным экономическим потенциалом и разработаны рекомендации по развитию инновационных процессов в регионах. Определены приоритетные направления (информационные и коммуникационные технологии, самолётостроение, космическая промышленность, электронное приборостроение, фармакология) в развитии международной экономической деятельности Украины.

В работе исследуется финансовая конкурентоспособность основных сфер промышленности народного хозяйства Украины с помощью таких финансовых коэффициентов как финансовый риск, рабочий капитал, ликвидность, износ основных фондов, а также показателя “мощность деловых моделей”. Оценена социальная конкурентоспособность с помощью универсального показателя “стоимость единицы рабочей силы”, выявлено значительное отставание по этому параметру от высокоразвитых стран мира, что и отражает диспропорциональность экономической, социальной сфер Украины.

Предложены основополагающие позиции государственного влияния на возрастание национальной конкурентоспособности экономики. Обоснован механизм достижения Украиной высокого конкурентного статуса, для чего определён его инструментарий и предложено в качестве основных компонентов рассматривать государственную стратегию повышения международной конкурентоспособности Украины: государственная инновационная система; индустрия венчурного капитала; информационное общество; эффективная конкурентная политика.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, глобализация, конкурентные преимущества, конкурентный статус, международная конкурентоспособность страны,

конкурентная политика, национальные инновационные системы, информационные технологии, кластеры.

ANNOTATION

Antonyuk L.L. International competitiveness of the national economy in the globalization environment. – Manuscript.

The thesis for a Doctor's degree in Economic Science. Speciality 08.05.01 – World economy and international economic relations. – Kyiv National Economics University, Kyiv, 2003.

The thesis is dedicated to investigation of theoretical, methodological and practical aspects of the international competitiveness of the countries in the globalization framework.

Consideration is given to theoretical foundations of the phenomenon of international competitiveness in the globalization environment. The mechanism of formation of highly developed countries' international competitiveness has been investigated. The genesis, the pattern and the scope of the national states' competitiveness have been explored. Main methodology fundamentals for evaluation of dynamic models of the countries' international competitiveness have been considered, and, on the basis thereof, econometric methods have been implemented. The impact of innovation processes on improvement of the countries' international competitiveness has been investigated.

The competitive position of Ukraine on the world markets has been estimated and compared to the national economic potential, and the recommendations as to development of innovation processes in regions have been elaborated. Fundamentals of the governmental impact on the growth of the Ukrainian economy's competitiveness have been proposed.

Key words: Competition, competitiveness, globalization, competitive advantages, competitive status, international competitiveness of a country, competitive policy, national innovation systems, information technologies, clusters.